

моддий зарарга муносиб тарзда қўллаш орқали самарали натижаларга эришиш мумкин.

Иккинчидан, парламент томонидан эълон қилинадиган амнистия актларида иқтисодиёт асосларига қарши қаратилган жиноятларни содир этган шахсларга нисбатан жиноятлари оқибатида етказилган моддий зарарни қопламаган тақдирда уларга нисбатан ушбу амнистия акти қўлланилмаслигини қатъий белгилаб қўйиш зарур.

Учинчидан, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларида фаолият олиб боровчи мансабдор шахсларнинг фаолиятлари устидан жамоатчилик назоратини ошириш, уларнинг ўз ваколатларидан фойдаланиб давлат мулкни талон-торож қилишларини олдини олиш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг “Давлат хизмати тўғрисида”ги ва “Коррупцияга қарши кураш тўғрисида”ги қонунларини қабул қилиш жараёнини янада жадаллаштириш мақсадга мувофиқ.

Адабиётлар рўйхати:

1. Переводы материалов о практике деятельности правоохранительных органов зарубежных стран. – М., 2000. – №11. – С. 17–24.

2. Сокол В.Ю. Криминалистика в Германии: понятие, система, перспективы. – Краснодар, 2010. – С. 62.

Б.Муминов,

ЎЗР ИИБ Академияси мустақил изланувчиси

МУТАХАССИС ХУЛОСАСИНИНГ ДАЛИЛИЙ АҲАМИЯТИ

Аннотация: мақолада дастлабки терговда мутахассис хулосасидан фойдаланиш муаммолари қайд қилиниб, мазкур муаммоларни ҳал қилиш юзасидан тақлифлар киритилган. Мулоҳазалар натижасида, мутахассис хулосасининг далиллар тўплаш воситаси сифатида моҳияти белгиланган.

Калит сўзлар: жиноят процесси, дастлабки тергов, мутахассис, хулоса.

Аннотация: в статье выдвигаются проблемы использования заключения специалиста в предварительном следствии, рассматриваются возможные пути решения данной проблемы. Путем рассуждений определена сущность заключения специалиста как способа сбора доказательств.

Ключевые слова: уголовный процесс, предварительное следствие, специалист, заключение.

Annotation: an article describes problems of using specialist's conclusion on preliminary investigation, examines possible solutions to tackle this tasks. By reasoning is determined. The matter of specialist's conclusion as method of gathering evidences.

Key words: criminal procedure, preliminary investigation, specialist, conclusion.

Иқтисод тармоқлари қўпайиши билан, иқтисодий жиноятчиликка қарши кураш жараёнида махсус билимларни қўллаш соҳалари ва имкониятлари кенгайиб бормоқда. Сабаби, кўпгина жиноят турларини фақатгина малакали мутахассисларни ўз вақтида жалб қилиш, улар томонидан аниқланган ҳолатларни процессуал тўғри расмийлаштириб, далил сифатида фойдаланиш орқали фош қилиш мумкин.

Кўпгина тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, жиноят процессуал қонунчилигида тафтиш ва ҳужжатли текширув ўтказишда асосий муаммо шундан иборатки, жиноят процессида тафтиш ва ҳужжатли текширув тайинлаш мумкинлиги белгиланган бўлсада, тафтиш ва ҳужжатли текширув жараёни умуман тартибга солинмаган [1, 14-бет.]

Ўзбекистон Республикаси ЖПКда махсус билимларни қўллашнинг 2 турдаги субъекти белгиланган, яъни эксперт ва мутахассис.

Амалдаги ЖПКга асосан тафтишчининг процессуал мавқеи белгиланмаганлиги сабабли у тергов жараёнида амалда мутахассис сифатида қатнашади. Бироқ ЖПКнинг 69-моддасида мутахассис тергов ва суд муҳокамасини ўтказишда далилларни топиш ва мустаҳкамлашда суриштирувчига, терговчига, прокурорга ва судга ёрдам бериш учун чақирилиши, яъни фақат тергов ва суд жараёнида қатнашиши кўзда тутилган. [2. 41 бет.] Бинобарин, ЖПКда мутахассиснинг мустақил процессуал мавқеи ва унинг хулоса бериш ҳуқуқи, шунингдек, мутахассисни сўроқ қилиш тартиби белгиланмаган. РФ ЖПК 80-моддаси 3-қисмига мувофиқ, мутахассис хулосаси – тарафлар томонидан қўйилган саволлар юзасидан мутахассиснинг ёзма равишда билдирган яқуний фикридан иборатлиги белгиланган. Шунингдек, мазкур модданинг 4-қисмида мутахассиснинг кўрсатувлари бу

– махсус билимлар талаб қиладиган ҳолатлар юзасидан сўроқ жараёнида берилган маълумотлар ва Кодекснинг 53, 168, 271-моддаларига асосан ўзининг хулосасини тушинтириш эканлиги белгиланган. [3] Яъни мутахассиснинг нафақат тергов ва суд жараёнида қатнашиш, балки ўзига қўйилган саволлар юзасидан хулоса бериш ҳуқуқи кўрсатиб ўтилган.

Мутахассис хулосаси тадқиқот ўтказишни талаб қилмайдиган фактлар юзасидан олинishi мумкин ва экспертиза хулосасидан фарқи ҳам ана шунда. Мутахассис хулосаси бу тергов ва суд томонидан қўйилган, махсус тадқиқот ўтказишни талаб қилмайдиган саволлар юзасидан, ўз ваколатлари доирасида, ёзма равишда берилган фикрdir.

Е.А.Зайцева ва С.М.Гарисов тўғри таъкидлаганларидек, жиноятларни тергов қилишда исботлаш фаолиятининг самарадорлиги кўп жиҳатдан, суриштирувчи ва терговчи томонидан мутахассисларнинг махсус билимларидан оқилона фойдаланиш, жиноят иши учун муҳим бўлган ҳолатларни аниқлаш учун исботлаш субъектлари томонидан махсус билимлардан фойдаланиш шаклини тўғри танлашга боғлиқ [4. 67 бет.]

Жиноятларни тергов қилишда махсус иқтисодий билимлардан фойдаланишнинг мутахассисни жалб қилиш шаклидан фойдаланиш, процессуал куч ва воситаларни тежаш, яъни экспертиза ва тадқиқот ўтказиш талаб қилинмайдиган ҳолларда мутахассис хулосасидан фойдаланиш имконини беради.

ЖПКнинг 329-моддасида терговга қадар текширув ўтказиш жараёнида ҳужжатлар, тушунтиришлар талаб қилиб олиш, шунингдек шахсни ушлаб туриш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш ва экспертиза ўтказиш мумкинлиги белгиланган. Бинобарин, жиноят ишини кўзғатиш босқичида иқтисодий экспертизалар шу жумладан суд-бухгалтерия экспертизаси тайинланиши мумкин. Бироқ, суд-бухгалтерия экспертизаси ўтказиш учун катта ҳажмдаги материаллар ва узоқ муддат талаб қилиниши сабабли амалиётда терговга қадар текширув босқичида камдан-кам ҳолларда тайинланади.

Шунингдек, терговга қадар текширув ўтказиш жараёнида тафтиш хулосаси ёки эксперт-бухгалтер томонидан берилган маълумотномадан ҳам фойдаланиш мумкин, бироқ маълумотноманинг далилий аҳамияти ЖПКнинг 201-моддасида белгиланган ҳужжатга тенг бўлади. Бироқ, тафтиш хулосасидан “ҳужжат” сифатида фойдаланиш мантиққа зид бўлиб, тафтишчи тафтиш предметига кирувчи ҳолатлар бўйича фактик назорат усуллари қўлланган ҳолда турли ҳужжатлар, мансабдор ва моддий жавобгар шахслардан тушунтиришлар талаб қилиб олади, тўпланган материалларни таҳлил қилиб, махсус билимларини қўллаган ҳолда хулоса беради.

Мутахассис хулосасининг экспертизадан афзал жиҳати, терговга қадар текширув босқичи ва дастлабки терговнинг илк босқичларида, жиноят ҳақида хабарни кўриб чиқиш ва гумон қилинувчини ушлаб туриш муддатлари қатъий чегараланганлиги сабабли қисқа муддатларда қарор қабул қилиш имконини беради. Шу сабабли ЖПКда мутахассис текширувининг муддатини, айниқса экспертизага нисбатан қисқартирилган муддатларини белгилаш дастлабки тергов муддатларини ҳам оптималлаштириш имконини беради. Шу билан бирга, айбланувчи ва ҳимоячига ҳам мутахассис хулосасини тергов ва судга тақдим қилиш ҳуқуқини берилиши, тергов ва суд жараёнида хулоса

берган мутахассисни сўроқ қилиш орқали текшириш, яъни ЖПКнинг 25-моддасида белгиланган суд ишларини юритишда тортишув принципини таъминлаш имконини беради.

Маълумки, терговга қадар текширув муддатлари чекланганлиги, айниқса, иқтисодий жиноятлар бўйича текширувни тўлиқ ҳажмда ўтказиш имконини бермайди. Шу сабабли, терговга қадар текширув жараёнида етарли асослар мавжуд бўлмасада, жиноят ишини кўзғатиш ҳолатлари учраб туради. Сабаби текширув муддатлари чекланганлиги сабабли катта ҳажмли экспертизалар, шу жумладан суд-бухгалтерия экспертизаси ўтказишнинг имкони йўқ. Айнан шундай ҳолатларда, тадқиқот ўтказиш талаб қилмайдиган ҳолатлар юзасидан мутахассис хулосасини олиш, чекланган муддатларда қонуний қарор қабул қилиш имконини беради. ЖПКнинг 329-моддасида терговга қадар текширув жараёнида мутахассис хулосасини олиш мумкинлигини кўзда тутилмаган, бироқ амалиётда терговга қадар текширув жараёнида мутахассис хулосасини олиш қўлланилади.

Юқоридагиларга асосан ЖПКнинг 329-моддасига қўшимча киритиб, терговга қадар текширув ўтказиш жараёнида мутахассис хулосасини олиш мумкинлигини белгилаш, жиноят ҳақида, айниқса, иқтисодий жиноятлар бўйича хабарларни тўлиқ ва ҳолисона кўриб чиқиш ва кўриб чиқиш муддатларини қисқартириш имконини беради.

Шу билан бирга терговга қадар текширув давомида фактик назорат усуллари шу жумладан инвентаризация ва назорат ўлчовини ўтказиш, ЖПК билан тартибга солинмаган бўлишига қарамасдан амалиётда фактик назорат усулларида иқтисодий соҳадаги жиноятлар ҳақида хабарларни текшириш воситаси сифатида кенг фойдаланилади. Бу ўринда, фактик назорат усуллари бошқа ҳуқуқ соҳаларида белгиланган нормалар асосида, масалан, Солиқ Кодексига асосланиб ўтказилади.

Бироқ, ЖПКда далилларни аниқлаш, тўплаш ва расмийлаштириш юзасидан бошқа ҳуқуқ тармоқларида мавжуд бўлмаган, ўзига хос талаблар қўйилган бўлиб, далиллар тўплашнинг процессуал таомилини бузиш, далилнинг номақбул далилга айланишига олиб келади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги 12-сонли “Далиллар мақбуллигига оид жиноят-процессуал Қонуни нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида” Қарори 2-бандига мувофиқ маълумотлар тергов ва суд ҳаракати ўтказилмасдан ёки қонунда назарда тутилмаган манбадан, масалан, жиноят-процессуал қонунида белгиланган тартибда расмийлаштирилмаган тезкор-қидирув тадбирлари вақтида олинган бўлса номақбул далил деб топилиши белгиланган. [5]

Шунингдек, текширув ва фактик назоратни ўтказётган мутахассислар, экспертлардан фарқи равишда ЖКнинг 238-моддасига асосан ёлғон хулоса бериш ва 240-моддага асосан жиноят процессини юритиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаш учун огоҳлантирилмаслиги, хулосадаги фикрларнинг тўғрилиги ва асослилиги учун мутахассисларнинг маъсулиятини камайтиради.

Бундан ташқари, текширув ўтказётган мутахассиснинг фактик назорат усуллари қўллаш, тушунтириш хатлари, маълумотлар олишдаги ваколатлари, унга ўзининг нуқтайи назарига мос

бўлган, бир ёклама материалларни йиғиш ва текширув хулосасида акс эттириш имконини беради. Юқоридагиларга асосан, мутахассис хулосасининг далилий аҳамиятини ЖПКда белгилаш мақсадида, ЖПКга қуйидаги ўзгартиришларни киритиш таклиф қилинади.

“69-модда. Мутахассис

Тергов ва суд муҳокамасини ўтказишда далилларни топиш ва мустаҳкамлашда суриштирувчи, терговчи, прокурор ва судга ёрдам бериш, шунингдек, махсус билимлар талаб қилинадиган ҳолатлар юзасидан хулоса бериш учун мутахассис чақирилади. Мутахассис сифатида шифокор, педагог ҳамда зарур билим ва малакага эга бўлган бошқа шахслар чақирилиши мумкин.

Суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд томонидан, шунингдек, ҳимоячининг илтимосномасига кўра мутахассис тушунтириш бериш ва сўроқ қилиш учун чақирилиши мумкин.

Хулосада: хулоса берилган сана ва жой; тадқиқот ёки текширув ўтказиш асоси; тайинлаган орган (шахс) тўғрисида маълумотлар; мутахассис(фамилияси, исми, отасининг исми, маълумоти, ихтисослиги, иш стажи, илмий даражаси, илмий унвони, эгаллаб турган лавозими) ва хулоса бериш топширилган ташкилот ҳақида маълумотлар; мутахассиснинг бида туриб нотўғри хулоса берганлиги, суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини суриштирувчи, терговчи ёхуд прокурорнинг рухсатсиз ошкор қилганлиги, шунингдек хулоса беришни рад этганлиги ёки бу ишдан бўйин товлаганлиги учун жиноий жавобгарлик тўғрисида огоҳлантирилганлиги; мутахассиснинг олдида қўйилган саволлар; тақдим этилган текшириш объектлари ва иш материаллари; ҳозир бўлган шахслар ҳақида маълумотлар; қўлланилган усуллар кўрсатилган ҳолда текширувларининг мазмуни ва натижалари, шунингдек бу текширувлар, агар мутахассислар комиссияси ишлаган бўлса, ким томонидан ўтказилганлиги; мутахассис текшируви натижаларининг баҳоланиши, қўйилган саволларга берилган асосли жавоблар; иш учун аҳамиятга молик бўлган ва мутахассиснинг ташаббусига кўра аниқланган ҳолатлар кўрсатилиши лозим”.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 238-моддасида мутахассис (тафтишчи)нинг бида туриб нотўғри хулоса бериши, ёлғон хулоса бериши, 240-моддасида мутахассис(тафтишчи)нинг хулоса беришни рад этиши ёки бу ишдан бўйин товлаши учун жавобгарлик белгилаш жиноят ишлари бўйича жалб қилинган мутахассисларнинг маъсулиятини ошиши, ўз навбатида далилларнинг сифати яхшиланишига хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Волгушев А.В. Проблема проведения ревизий и документальных проверок в стадии возбуждения уголовного дела. Уголовное судопроизводство. 2007, №1.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. –Т.: “Адолат”, 2015.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Издательство “Норма”, 2014.
4. Зайцева Е.А. Гарисов С.М. К вопросу о заключении специалиста. Вестник Волгоградской Академии МВД РФ. - №4 (11), 2009.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги 12-сонли “Далиллар мақбуллигига оид жиноят-процессуал қонуни нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида” Қарори.